

A halhatatlanok is meghaltak egyszer

Zeneszerzők betegségei (5. rész)

A zsenikről az ember általában alkotásaikra asszociál, és nem a mindennapjaik, különösen nem az egészségi állapotuk jut eszébe. Pedig életüket a mindennapi tevékenységük, és sokszor a betegséggel vívott harcuk is jellemezte. „Az alkotás önfelszámoló folyamat. Minden készülő műbe az egészség egy hányada épül be. A zeneszerzők a legfalánkabb múzstát szolgálják.” (Baranyi Ferenc)

Ez a sorozat a zeneszerzőket mint pácienseket állítja az olvasó elé. A köztudat sztereotípiáin túl (Beethoven süket, Schubert vérbajos, Bach vak) bemutatom az újabb, orvosi–zenetörténeti együttműködés alapján lényegesen árnyaltabb, részletesebb, sokszor meglepő ismereteket. Azt a képet, ami mozaikokból (boncletek, levelek, naplók, hírlapi hírek, számlák, receptek, stb.) áll össze az orvostudomány jelenlegi tudásának és eszköztárának segítségével. Sor kerül a legnagyobbak (Bach, Beethoven, Mozart, Schumann, Schubert, Mahler és Bartók) mellett kevésbé ismert, de orvosi–orvostörténeti szempontból érdekes mesterekre is. A sorozatban elsősorban a betegségekről és nem a zeneművek méltatásáról lesz szó. A téma feldolgozása során azonban az egyik legmegrendítőbb élmény volt szembesülni azzal, hogy a zeneirodalom legszebb műveinek sorát süketen, vakon, levegőért kapkodva vagy belső démonaikkal küzdve alkották meg zseniális szerzőik.

Robert Schumann (1810–1856)

(...) bukdácsol a billentyűn tompa búban
az édes elmebeteg, árva Schumann
s mert nem lehet már jobban sírnia,
száján kacag a schizophrénia.
(Kosztolányi Dezső: Szeptemberi áhítat)

Kosztolányi verse nagyon jól kifejezi azt, amit a köztudat Schumannról számon tart. Ezek a sztereotípiák napjainkig forgalomban vannak. Az újabb ismeretek merőben mást sugallnak betegségéről, „elmebajáról” és az odaadó, „síríg hű, szerető hitves” viselkedéséről.

Az alábbiakban az életrajzi vonatkozásokat a máig élő, „tankönyvi” szemlélet szerint követem, az írás második részében a zenei világot megdöbbentő újabb feltevéseket ismertetem.

Élete és zenéje maga a romantika. Művészetkedvelő családból származott, fiatal korától az irodalom és a zene iránt vonzódott. Jogot tanult ugyan, de közben zongorázni tanul, és 20 éves korában végleg a zenei pálya mellett dönt. Zongoraművész szeretne lenni, de az ujjainak meghosszabbítására tett balul sikerült kísérlete lehetetlenné tette ezt az ambícióját. Ettől kezdve zeneszerzéssel foglalkozik, de irodalmi érdeklődése megmarad, verseket ír, költeményeket fordít latinból, és egy még ma is létező zenei folyóiratot alapít (Neue Zeitschrift für Musik, 1834), amit tíz éven keresztül vezet. Zenei írásaiiban és kritikáiban Schubert, Chopin, Brahms művészetének első igazi megértője és méltatója.

Hat éven keresztül tartó küzdelme leendő feleségéért legendás. Clara Wieck, Schumann zongoratanárának lánya kilenc éves volt, amikor a 18 éves Robert megismerte. Az évek folyamán rajongó szerelem szövődött a két fiatal között. A leány 13 éves korától Európa sok országában ismert zongora virtuóz volt, akit karrierje érdekében apja elzárt szerelmétől, megtiltotta házasságukat. Rejtjeles leveleiket együtt érző barátai közvetítették.

Robert és Clara Schumann

1840-ben, apai hozzájárulás nélkül keltek egybe. 1843-ban Schumann a lipcsei konzervatórium tanára lett, Clarát elkísérte koncertturnéin, ahol óriási ünneplésben volt részük. 1844-ben Lipcséből Drezdába költöztek, előtte azonban hangversenykörutat tettek Oroszországban. Ekkoriban mutatkoztak rajta a végzetes betegség első jelei: idegesség, kedélybetegség, kínzó halálfélelem, hallucinációk. 1850-ben Düsseldorfban vállalt karmesteri állást. 1854-ben egy sikertelen öngyilkossági kísérlet után (a jeges Rajnába vetette magát), a Bonn melletti Edenich idegszanatóriumába került, ahol élete utolsó két esztendejét már elborult elmével töltötte.

Zenei jelentősége, röviden

Schumannban teljesedett ki az, amit a korai romantika létrehozott. Művei az előzmények meggyőző, nagyvonalú összefoglalását jelentik. Alkotásainak középpontjában a zongoramuzsika áll: többségük több szakaszból álló ciklus. Ilyen a Jugendalbum (Op. 68) vagy a Kinderszene (Gyermekjelenetek, Op. 15). Ciklikus felépítésűek dalai is. Itt érhetjük tetten az irodalmár Schumann, ugyanis dalainak szövegét kiváló ízléssel, a világirodalom nagy költőinek verseiből válogatta (Heine, Goethe, Schiller, Byron). Leginkább ismert és legtöbbször előadott gyönyörű dalciklusai az Asszonyszerelm, asszonysors és A költő szerelme. A többi műfajban is zseniális műveket írt, kamarazenét, zongora- és hegedűversenyt, oratóriumot, operát és kórusokat.

A zenekedvelők között Schumann értése és szeretete erősen megoszlik. Kevesen vannak, akik feltétel nélkül elismerik és szeretik, többen azok, akik csak bizonyos műveit kedvelik, másoktól idegenkednek. Zongoraciklusai és dalai a legkedveltebbek, kamaraműveit is elég gyakran játsszák, szimfóniáit ritkábban tűzik műsorra, és vannak művei, amiket alig vagy egyáltalán nem lehet hallani hangversenyteremben (A paradicsom és a péri, Genovéva, Requiem). A zeneirodalom – a másfél évszázados prekonceptciónak megfelelően – zeneműveit „normális” és „elmebeteg” korszakának megfelelően csoportosítja (utóbbiak a „késői művek”). Az újabb elemzések megcáfolták, hogy élete utolsó korszakában kevésbé értékes műveket írt.

A YouTube csatornán Schumann valamennyi művét megtalálhatjuk, általában gazdag válasz-

ték van a művek előadói közül is. Közülük kettőt ajánlok meghallgatásra: A C-dúr zongora-fantáziát (Op. 17) „legényemberként” írta, 1836-ban. Csáth Géza szerint „A tavasznak, az ifúságnak, az életkedvnek felséges tomboló himnusza ez. (...) Erő, bátorság, ellágyulás, szerelem: mindaz, ami egy fiatal férfi kedélyét foglalkoztatja” (lásd a Függelékben).

A másik ennek ellentéte, a Jugendalbumban van, amit a szerző három lányának pedagógiai célból, 1848-ban írt (Op. 68). Az általában könnyed hangulatú, 1-2 perces darabok közé bekerül két, szinte tragikus hangvételű, a Tél-idő. Schumann lelkének két oldala. Ismét Csáth Gézával szólva: „...a másik véglet – a pusztulás komor sejtelméi. Ezek az öregségről beszélnek, ...arról az időről, amikor már nem leszünk. Ez a két apróság, a maga különleges egyszerűségében megrázóbb, tragikusabb, mint akár az Eroica gyászindulójá, akár a Siegfried halotti marsa” (lásd a Függelékben).

Robert és Clara kapcsolata a köztudatban és az életrajz-irodalomban

„1840-ben feleségül veszi volt zongoratanárának leányát Wick Klárát, kora kiváló zongoraművészt, akiben ideális élettársat talál.”

„Robert életét átívelte felesége iránti szenvedélye.”

„Klára áldozatkész feleségnek és pompás művésztársnak bizonyult.”

„Talált nőt, aki teljesen megértette, akit nem lehetett megunni, s aki nem unta meg őt.”

„Halálos ágyán megkérte unokáját, hogy játssza el Robert Schumann Fisz-dúr románcát. Férje alkotása volt az utolsó földi hang, amit halott.”

Az „álompárról” rengeteg, többnyire szirupos életrajzi regény és több romantikus film is készült.

Valóban így volt?

Meglepetést keltett, amikor Schiff András, világhírű zongoraművészünk a 2010-es Schumann év alkalmából a túlvilágba címzett levelében azt írta Schumannnak, hogy „A minap került a kezembe egy német orvosi folyóirat, melynek hasábjain egy kölni orvosprofesszor azt állítja és bizonygatja, hogy sok minden, amit mostanáig tudtunk az Ön utolsó éveiről, az 1854-es öngyil-

kossági kísérlettől az endenichi szanatóriumban eltöltött hosszú hónapokig, egyszerűen nem igaz”. Ha a hipotézis helytálló, írja Schiff, „...alaposan megváltoztatja eddigi benyomásunkat, (mely szerint) Robert és Clara Schumann úgy él tudatunkban, mint a romantikus szerelem ideáljának földi megtestesítője”.

Schiff András Uwe Henrik Peters pszichiáter professzornak a Deutsches Ärzteblattban, megjelent közleményére hivatkozik. A közlemény csak a figyelmet hívja fel Peters korábbi könyveire: 2009-ben jelent meg a professzor „13 Tage bis ENDEnich” (Tizenhárom nap Endenich-ig) című könyve, amiben annak az 1854. február 15. és 27. közötti 13 sorsdöntő napnak a történetét tárja fel, amelynek a végén Clara asszony gyermekeivel együtt kiköltözik düsseldorfi otthonukból. Ez a munka csak bevezető fejezete volt a 2010-ben napvilágot látott vaskos kötetnek: „Gefangen im Irrenhaus” (Csapdában a bolondokházában). A könyvben a szerző azt állítja, hogy *a féligazságok, ködösítések, megtévesztő hazugságok szövevénye telepedett rá másfél évszázad alatt Robert és Clara Schumann kapcsolatára és Schumann halálának körülményeire. A könyv összegzése megdöbbentő: Schumann elméje nem borult el, a tudata élete utolsó pillanatáig tiszta volt.*

Peters a következő dokumentumokra, illetve azok hiányára alapozza állításait:

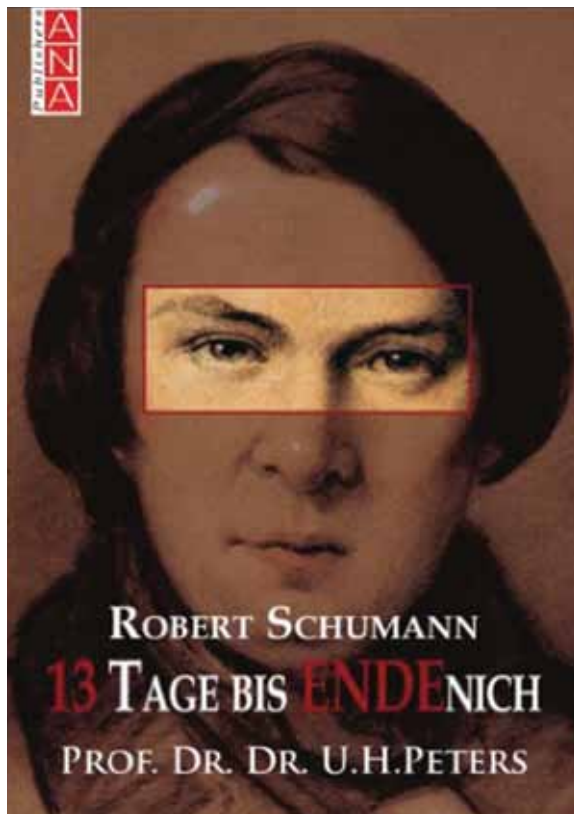
- A boncolási jegyzőkönyv eredetije, amely másfél száz éven keresztül lappangott, és 1986-ban került nyilvánosságra.
- 2006-ban tettek közzé egy kiadványt, ami sok más dokumentum mellett azt a naplót is tartalmazza, amelybe Schumann kezelőorvosai betegük viselkedésével kapcsolatban naponta bejegyezték rövid megfigyeléseiket.
- Berthold Litzmann 1902-ben kiadott munkája három kötetben tartalmaz válogatást Clara Schumann naplójából és levelezéséből. Kiadását Schumann lányai felügyelték, de Clara naplóit, vagyis az eredeti szövegeket a kiadást követően megsemmisítették. Litzmann munkája még ma is a leggyakoribb forrásmunka.
- A zeneszerző halála utáni években, évtizedekben sok egyéb dokumentumot (leveleket, zeneműveket) semmisítettek meg, illetve szelektáltak, a szerzőről kialakult sztereotípiának megfelelően táltak.
- A másfél évszázad alatt született későbbi diagnózisok mind távdiagnózisok voltak. Ennél is nagyobb zavart okozhatott, hogy egy olyan orvosi fogalomrendszerrel találkozunk, amelyben voltaképpen semmi nem jelenti azt, amit ma.

Peters ezek alapján vélekedik úgy, hogy:

**Az idegszanatórium
Endenichben**

Uwe Henrik Peters
pszichiáter professzor
Tizenhárom nap
Endenichig című
könyve

- A kezelőorvosok naplója és a bonclet alapján nem igazolható sem a téboly, sem a kóros hallucinációk, de a szifilisz agykárosodás, a depresszió vagy a skizofrénia sem. A napló alapján a pszichiáter számára teljes egyértelműséggel kizárható, hogy Schumann elmeállapota zavart lett volna.
- A Clara különválásával kezdődő korszak megpróbáltatásaira Schumann ideges és minde-

Uwe Henrik Peters
pszichiáter professzor
Csapdában a bolondok-
házában című könyve

nekelőtt pszichoszomatikus tünetek sokaságával reagált, amiket orvosai és a későbbiek során az utókor is elmebetegség tüneteiként értékelt. A pszichés enyhülés eszköze az ő esetében az alkohol volt, aminek hatására előálltak a biográfiákban is sokat emlegetett hallucinációk.

- Ez is amellett szól, hogy a hangulatváltozások és pszichés rohamok hátterében Schumann alkoholfüggősége okolható. Delíriumos állapotban elkövetett öngyilkossági kísérlet miatt szállították az endenichi elmeógyógyintézetbe. Egy-egy ilyen roham azonban rendszerint pár nap alatt lezajlik, valakinek érdekében állhatott, hogy mégsem engedték el, hanem továbbra is zárt osztályon tartották.
- Hibásnak tartja Peters professzor a Schumannra utólag rásütött skizofrénia bélyegét is. Nem talált bizarr és logikailag hamis gondolatsorokat a zeneszerzőnél. Kortársai közül senki nem említi a gondolatok – miként akkoriban fogalmaztak – „összeszedettségének és összekapcsolásának” hiányát. Egyetlen megnyilvánulása sem volt több vagy kevesebb túlhajtott romantikus érületnél, és semmiképpen sem állt össze skizofrén tünetegyüttesé.
- Élete utolsó idejének sok megnyilvánulása az elmeógyógyintézetbe voltaképpen ok nélkül bezárt, magányban és elszigeteltségben élő ember szellemi összeomlásának terméke.

A fentiek más megvilágításba helyezik és ártékelik Robert és Clara Schumann kapcsolatát, Clara szerepét. Peters erről a következőket írja:

- Az egyik kulcsmomentum: 1854, amikor 13 napos súlyos konfliktus után Clara kiköltözik közös otthonukból. Itt erősödtek fel a házaspár életét már korábban is beárnyékoló ellentétek, és olyan robbanáshoz vezettek, amely a legcsekélyebb mértékben sem volt összeegyeztethető az ideális művészházaspár képével, amely a köztudatban velük kapcsolatban élt és él.
- Robert és Clara Schumann házassága kimondva-kimondatlanul érdekszövetség is volt, amely a düsseldorfi években végleg felborult. Clarának kora egyik legtehetségesebb és legsikeresebb zongoraművészeként

szüksége volt a fellépésre és a sikerre. Schumann féltékeny volt erre az életre, a nő egész lényét birtokolni akarta, nem utolsó sorban azért, mert maga kiegyensúlyozatlan, befelé forduló lélek volt, nehezen teremtett kapcsolatokat, nehezen dolgozta fel a konfliktusokat. Egy idő után függött is a kiegyensúlyozottabb Clarától. Ez hatalmas súllyal nehezedett az asszonyra, nem beszélve Schumann alkoholfüggőségéről, ami komoly szerepet játszott történetük alakulásában, de a zeneszerző kórtörténetében is. A 13 düsseldorfi nap alatt születik meg a mítosz Schumann „megháborodott elméjéről”. Innen kezdve viseli Schumann zeneszerzőként a mai napig elfogadott: „háborodott elme” bélyegét.

- Clara ugyanis túldramatizálta Schumann valós megbetegedését, és így módon szabadult meg tőle (mint ahogyan megszabadult később Ludwig fiától is, aki elmeegógyintézetben tengődött 30 évig, és halt meg ott anélkül, hogy anyja egyszer is meglátogatta volna).
- Clara maga is aktívan részt vett a Schumann gyógyíthatatlan elmebetegségéről szóló hírek terjesztésében, már abban az időszakban, amikor férjét az endenichi intézetbe szállították. Ezután Clara Schumann gyámjaként viselkedett. Ezért függött tőle, hogy ki látogathatja meg a férjét.
- Ő maga a két év során soha nem látogatta meg az elmeegógyintézetben, és a legtöbb látogató belépését is megtiltotta. Schumann hiába követelte a távozást, nem engedték ki.
- Vitatott kérdés, vajon tisztában volt-e Clara Schumann azzal, hogy férje mentálisan ép? Peters professzor Clara védelmében annyit mindenképpen megenged, hogy mindez ilyen nyersen feltehetően nem fogalmazódott meg benne. Tettei mégis a mellett szólnak, hogy következetesen követte a saját érdekeit. Menekült attól, hogy egy életre belesüllyedjen a háziasszony szerepkörbe, elege volt Schumann mind elviselhetetlenebb alkoholizmusából, és teljes erejével saját kar-

rierjének folytatását akarta. Remek érzékkel használta ki a megfelelő pillanatot, ahonnan nem volt visszaút.

Peters professzor – és a korábban hasonló szellemében megnyilatkozó Eva Weissweiler – téziseit a német társadalom egy része gyűlölettel, és szinte már patológiás agresszivitással fogadta. Felrótták neki, hogy túl közel merészkedett az egyik legféltettebben ápoltság mítoszhoz. Peters maga is felveti, hogy meddig mehet el a tudományos érdeklődés, és hol kezdődik a voyeurködés, a vájkálás mások magánéletében, de úgy gondolta, hogy a tisztánlátás érdekében meg kell ezt tennie.

Magam úgy gondolom, hogy a valóság sohasem vagy- vagy alapon értékelhető. Különösen, ha 150 év választ el a történetektől. A tabuk döntögetésének helye van, de az új feltevéseket sem kell feltétel nélkül elfogadni. Pszichiátriában járatlan lévén csak mellékesen jegyzem meg, hogy a krónikus alkoholizmussal járó személyiségtorzulás kimerítheti a betegség fogalmát. ■

Dr. Berta Gyula

Források

Balázs István: Pedig kicsoda szerelem volt!
http://www.muzeikalendarium.hu/muzsika/index.php?area=article&id_article=3930

Schiff András: Drezdai levél
http://epa.oszk.hu/00800/00835/00153/muzsika_3150.htm

Köves Péter: Robert Schumann, a romantikus zeneszerző
LAM 2010; 20(11): 789-790.

Függelék

<http://schumann.lap.hu/>

C-dúr zongora-fantázia, Op. 17 (Grigory Sokolov)
<https://www.youtube.com/watch?v=YbfXJA35TKE>

Jugendalbum, Winterzeit I. (Jörg Demus)
<https://www.youtube.com/watch?v=9gg64NTsXXw&index=38&list=PL2EFC7561E2AF1DAC>